

myntstudier

Mynttidskriften på Internet

Nr 2004:4 - oktober

www.numismatiskafor forskningsgruppen.su.se

Cirkulationsspår på mynt från vikingatiden

Gert Rispling

Bakgrund

Ett utmärkande drag för vikingatiden (800-1050) är de långa resor som företogs till främmande länder, varifrån återvändande vikingar eller varjager (som vikingar i österled bör kallas) medförde silvermynt och andra skatter. I kalifatet (kalifens rike) cirkulerade mynt i guld, silver och koppar, men endast guldmynt (undantagsvis) och silvermynt (vanligen) användes i kontakterna med Ryssland och Skandinavien. Utanför kalifatets gränser värderades mynten endast efter sin vikt. För att pröva myntens ädelmetallhalt testades (proberades) mynten på olika sätt (Welin 1968). Av allt att döma fick mynten prober-ärr i regel först efter demonetariseringen, utanför kalifatets gränser. Andra former av åverkan, t.ex. hål eller fragmentering, har haft annat syfte än probering, men kan ändå sägas vara en sorts cirkulationsspår.

Detta ämne har delvis behandlats av mig tidigare (Rispling 1998). Där beskrevs de två viktigaste cirkulationsspåren på islamiska mynt, s.k. *nicks* och *fragment*. Den följande framställningen bygger på den tidigare publicerade artikeln, men texten är reviderad och utökad.

Svenska beteckningar

Hittills har alla använt de engelska namnen på de sekundära elementen. Här har ett försök gjorts att införa svenska benämningar. I enlighet med Tornbergs "skorrade mynt" lanseras nu "skåra", i pluralis "skåror", i stället för "nicks" (fig. 1). Det som hittills kallats "notch" bör heta "randtälja", plur. "randtäljor" (fig. 2). "Pecks" (fig. 3), som

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s. inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter viking har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

betyder hack, avser ett proberärr, som inte är ett hack utan snarare ett resultat av att "karva", "kreta" eller "tälja". Beteckningen "pecks" är därför inte bra. Vid täljning/pecking skedde regelmässigt först en böjning av myntet, så att myntet bildade en "ås". Fenomenet "pecks" bör därför heta något i stil med "åstälja", plur. "åstäljor". I diskussionen om införandet av svenska namn har Kenneth Jonsson bidragit med goda förslag och han har även tagit de foton som ingår i artikeln. Kenneth Jonsson har även haft synpunkter på innehållet i övrigt i denna artikel, för vilket jag framför mitt djupa tack.

CNS

Förkortningen CNS (se litteraturlistan) avser en serie kataloger över vikingatidsmynt funna i svensk jord. Varje fynd publiceras som en enhet, oavsett myntland, t.ex. tyska, engelska eller islamiska mynt. De i CNS publicerade mynten har fått en särskilt noggrann beskrivning vad avser cirkulationsspår. Myntens individuella kännetecken delades in i två grupper, dels primära data, som beskriver myntets egenskaper från tillverkningen (vikt, diameter, stampställning), dels sekundära data, som avser alla möjliga typer av åverkan som myntet utsatts för under sin ofta långa väg från myntort till fyndplats. Dessa *sekundära individuella data*, eller cirkulationsspår, fick sin första allsidiga och systematiska behandling i och med CNS. Genom att man inkluderade uppgifter om delning, böjning, probering, ristning och andra avsiktliga skador på mynten, riktades uppmärksamheten mot fyndländerna och den roll de vikingatida mynten hade i det förmonetära samhället i östra och norra Europa. Under flera år var jag anställd vid Kungliga myntkabinettet, Stockholm, för att bistå med arabistiska arbetsuppgifter och myntbestämningar i CNS-projektet, visserligen inte i ansvarig ställning men ändå med goda tillfällen att följa arbetet med myntens sekundära data. Spår av den sekundära behandlingen finns även i många andra

myntsamlingar. Visserligen har syftet ofta inte varit att direkt studera cirkulationsspår, men jag tror mig ändå ha fått viss insikt i problematiken.

Fig. 1. Kalifatet. Abbasid. Kalif Harun al-Rashid. Madinat al-Salam 175 e.h. (791/2 e.Kr.). Ingår i skatt från Spillings II, Othem sn, Gotland 1999. Skåror på åt- och frånsidan. Kungl. Myntkabinettet, Stockholm. Skala 2:1.

En viktig princip vid utgivningen av CNS-serien har varit en förutsättningslös presentation av data, helst i en form lämplig för en framtida bearbetning med hjälp av datorer. En annan grundläggande idé har varit identisk beskrivning av varje mynt, men det framgår av det följande att man inte lyckats hålla dessa goda föresatser till alla delar. Sättet att presentera materialet har delvis ändrats under arbetets gång. Vissa sekundära fenomen har fått

utgå, andra har fått ändrade specifikationer. Förändringarna under arbetslopp var säkerligen oundvikliga, med tanke på hur nytt och arbetskrävande detta moment var i arbetet med vikingatidsmynten. Det har varit Brita Malmer som drivit frågan om sekundära data i CNS, något som hon med all rätt fått många lovord för av recensenter och fackkolleger. Mitt bidrag är av översiktlig karaktär och mina påpekanden i ämnet är gjorda med erkännande av Brita Malmers banbrytande insats.

I fråga om det orientaliska materialet handlar diskussionen mest om fragmentering, samt skåror (eng. nicks) och randtäljor (eng. notches), medan det västeuropeiska materialet främst leder till debatt om täljor (eng. pecks) och böjningar. Christoph Kilger (2003) diskuterar denna fråga med utgångspunkt i det västeuropeiska materialet. Brita Malmer (2003) har gått in svaromål.

Skåror, eng. "nicks"

Denna form av probering (CNS 1.1, XXIII:16; Byzantine Coins, 12-13) förekommer på tidiga islamiska och bysantinska mynt och uppmärksammades först av den svenske orientalisten Carl Johan Tornberg (1807-1877), som i sina opublicerade manuskript ofta betecknade mynt som "skorrade" (på modern svenska skulle det heta "skårade", "med skåror"). Ulla Welin (1909-1983) hör till pionjärerna på detta område (Welin 1956). Skåror beskrivs (i översättning) som "2-5 mm eller ända till 11 mm långa snitt riktade från myntets yttre rand inåt mitten" och återfinns "ofta i skandinaviska fynd deponerade på 800-talet, i princip före [256 AH]/870. De verkar inte uppträda i utomskandinaviska fynd med någon större frekvens" (Welin 1956, 152). Frågan om dateringen och ursprunget måste beröras här, närmast med anledning av en liten uppsats om skåror (Hedin 1990), som visserligen delvis är undermålig, men som visade att det fanns islamiska mynt med skåror så sent som ca 900-920. Hedin's resultat förvånade mig, eftersom jag själv

hade ungefär samma uppfattning som Welin, nämligen att skåror var en företeelse från början och mitten av 800-talet och som främst angick mynt präglade på 600- och 700-talet. Mina datafiler visar sig stödja både Welin och Hedin: Proberingen med skåror verkar ha börjat ca 800 (skatt med t.p.q. 796) och fortsatte starkt (mynten har normalt 10-39 skåror) fram till 850. För tiden 850-900 har jag endast 3 mynt registrerade (med 3-7 skåror; t.p.q. 256/869-70 och 270/883-84). Det sista kända, myntet med många skåror (7) bär årtalet 269/882-83 (okänt t.p.q.) och är avbildat av Tornberg (Cl. VII, nr 11). Å andra sidan hade jag även funnit ett mynt med skåror från 335/946-47 i ett fynd med t.p.q. 350/961-62. Frågan om proberingen med skåror bör tas upp igen av någon som kan granska probermärkena i detalj. Det är möjligt, att den typ av probering som i CNS och andra arkivkällor går under benämningen nicks består av flera, sammanblandade typer. Det bör övervägas, om nicks skall sättas i samband med en annan, snarlik typ av probering, som mig veterligen inte uppmärksammats tidigare, trots att den finns på många islamiska 800-talsmynt och ännu fler 900-talsmynt. Jag syftar på *skåror i fältet*, som är kraftiga snitt mitt i myntbilden, nästan alltid en per sida. Slutligen något om ursprunget. Skåror finns inte på mynt funna i Mellanöstern (därifrån finns nästan inga sekundärt behandlade mynt). Förutom i Sverige finns mynt med skåror både i finska och danska fynd. Skandinavien har nog alltid framstått som det troligaste området för denna verksamhet. Michael Metcalf skriver (i översättning): "Men skårade mynt har också påträffats i några tidiga ryska fynd och det skulle vara ett viktigt framsteg i forskningen, om vi visste att dirhemerna blev proberade före ankomsten till Östersjöområdet ('Northern Lands'). I annat fall skedde proberingen där, varefter mynten återcirkulerade till Ryssland, nu med skåror" (Metcalf 1997, 303). Det finns faktiskt skäl att tro att proberingen med skåror ägde rum i Ryssland, eller möjligen Kaukasus. Som stöd

för detta anför jag Bykovs publikationer av khazariska imitationer, de flesta från Devitsa-fyndet i Ryssland (Bykov 1971 & 1974). Av fotografierna framgår det att flera mynt, om än inte exceptionellt många, är pröberade med skåror. Av 21 illustrerade imitationer är 8 skårade, nämligen med 1, 1, 1, 1, 2, 2, 5, resp. 7 skåror. Khazariska imitationer är sällsynta i Skandinavien och förekommer i fynden i varje fall aldrig i sådana koncentrationer som Bykov anger (nästan 100% imitationer, med upp till 38 stampidentiska exemplar). För bara tio, femton år sedan kände vi inte till ett enda exemplar i skandinaviska samlingar och myntkabinett, då dessa pseudoabbasidiska mynt drunknade bland alla officiella abbasidiska. Det står helt klart att de ryska fynden med imitationerna har lokal karaktär. Det verkar långsökt att tänka sig en till Ryssland riktad återexport av sådana mynt, som är så sällsynta i Skandinavien, och att detta skulle ha skett i en sådan koncentration, att fynden där kom att bestå av nästan 100% imitationer. Men innan vi vågar säga något definitivt, skulle vi behöva en grundlig genomgång av de ryska fynden. Iakttagelsen att skåror snarare är ett ryskt än skandinaviskt fenomen omnämndes för första gången av Kenneth Jonsson (1992, 453).

Randtäljor, eng. "notches"

Denna form av pröbering har tyvärr skötts mindre väl av forskare och medarbetare i CNS, inklusive mig själv. Resultatet har blivit att randtäljor/notches utgått ur CNS, vilket är förståeligt men också beklagligt. Egentligen är det endast namnet notches som upphört, eftersom pröberingsformen fortsatt under beteckningen "pecks" (täljor) eller "pecks i randen". Även detta är beklagligt, eftersom nu två i princip olika pröberingsformer bär samma namn: pecks (randtäljor resp. åstäljor). För att försöka reda ut detta problem, kallar jag de aktuella pröberingsformerna A, B, C och D. Det började med att Ulla Welin beskrev en pröbering (A), som "notches in the

edge, sometimes hardly noticeable" (randtäljor, ibland knappast märkbara, Welin 1956, 151). I ett annat arbete kallar hon dem "hack i randen, framför allt på kufiska mynt" (Welin 1968, sp. 467 [men där kallas pröberingen "nick", antagligen ett tryckfel eller redigeringsfel, något som Gert Hatz (1974, 100, not 644) misstänkte, ty Welin kallade detta fenomen för "notch" i alla andra sammanhang]). Welin förklarade vidare (1956, 151) att "notches of the same shape" (randtäljor av samma slag) fanns i fynd från Afghanistan och annorstädes i Mellanöstern, vilket medförde att fenomenet inte kunde betraktas som skandinaviskt eller ryskt. Med Welin som auktoritet inkluderades därför A i CNS och tillämpades på de mynt som Welin avsåg. Otvivelsaktigt syftade Welin på samanidiska dirhemer från myntorterna Samarqand och al-Shash, präglade ca 320/932 och senare. Dessa uppvisar ofta "hack" i randen (CNS 1.2, plansch 20, 29:1152), beroende på låg silverhalt. Welins påstående (1956, 151), att orientaliska mynt med lägre silverhalt än 970/1000 skulle vara utomordentligt sällsynta i skandinaviska fynd, är inte korrekt. En stor undersökning av vikingatidens silver och silvermynt har nyligen - 1998 - avslutats i Tübingen, varav framgick att bl.a. dessa samanidiska mynt (med A) hade kraftigt reducerade silverhalter. "Hacken" är inte sekundära, utan primära, tillkomna vid tillverkningen. CNS-medarbetarna vann så småningom insikt om detta förhållande - oberoende av Tübingenprojektet - så "notches" fick utgå. Så långt, A. Förvirringen blev inte mindre när Welin hänvisade till ett fotografi (1956, 151:1), där en annan typ av pröbering visades, B. Denna består av en tydlig, utskuren triangel ur myntets kant, alltså en pröbering av sekundär natur innebärande en viktförlust för myntet. Denna variant är mycket tydlig på tre bysantinska mynt (Byzantine Coins, plansch 30:549, 550, 557), vilket föranledde Brita Malmer att skriva följande kommentar (Byzantine coins, 19): "Some coins, especially Constantine IX, have a big triangular cut along the edge, e.g. nos.

550, 557. This phenomenon is indicated by *e* (edge) but is a type of notch". Att kalla denna åverkan för "notch" är helt i enlighet med Welins exemplifierande fotografi, men jag hävdar att *e*, eller något annat, vore lämpligare.

Det finns nämligen en tredje variant, C, som synes vara vanligare och som därför bör förbehållas beteckningen "randtälja/notch". Welin har använt beteckningen "notch" på hundratals islamiska fyndmynt med denna probering, C. Mina tidigaste belägg för C är Madinat al-Salam 164/780-81 i ett fynd med t.p.q. 226/840-41 och al-'Abbasiyya 168/784-85 i ett fynd med t.p.q. 251/865-66. C innebär ett snitt i myntets kant utan viktförlust för myntet. Kniven hålls som om man "skalade potatis med myntet". I Byzantine Coins (12-13) ges denna definition: "Notches are a special kind of peck in the edge, fig. 1.8". Den återopade figuren visar på ett utmärkt sätt hur min variant C ser ut, men det är olyckligt att en ny typ av probering, D (åstäljor/pecks), tas med i definitionen av notch. C och D är inte samma sak. C finns på myntets rand, D på myntets

fält på åt- eller frånsida. C och D är klart åtskilda kronologiskt. C började minst 150 år tidigare. C finns på medeltidiga (800-tal) och sena (900-tal) islamiska dirhemer och på sena (900-tal) och mycket sena (1000-tal) bysantinska miliariesia. D finns på mycket sena (1000-tal) tyska, engelska, skandinaviska och andra mynt. Kopplingen mellan C och D rättfärdigas i Byzantine Coins (13) av att västeuropeiska mynt från 1000-talet ibland även har C. Situationen kan jämföras med skåror på islamiska mynt: "skåror (i kanten)" och "skåror i fältet (centrum)" har aldrig sammanförts eller noterats tillsammans bara därför att det händer att de återfinns på samma mynt. Det skulle antagligen försvåra tolkningen. Att det valda förfarandet i Byzantine Coins och i CNS (fr.o.m. CNS 1.4) kan medföra sådana svårigheter framgår av den vidare texten (Byzantine Coins, 13). Det var Inger Hammarberg som upptäckte "täljor på randen" på de bysantinska mynten. Hon registrerade dem separat, åtskilda från vanliga "täljor". I slutskedet slogs dock båda kategorierna ihop till en enda.

Fig. 2. Kalifatet. Abbasid. Kalif al-Radi. Madinat al-Salam [32]7 e.h. (938/9 e.Kr.). Ingår i skatt från Ammor, Mästerby sn, Gotland 1947. Randtäljor på myntets rand samt på den avbrutna randen. Gotlands Fornsal, Visby. Skala 2:1.

Åstäljor, eng. "pecks" och andra typer av sekundär behandling

Den allmänt bäst kända formen av probering är åstäljor, eng. *pecks* (=D, se diskussionen ovan), med skarp kant (CNS 1.4, 302:9). Fenomenet kan ses på mynt i fynd från Östersjöområdet och Ryssland med t.p.q. på 990-talet och senare. Ett undantag är fyndet från Cuerdale med t.p.q. ca 903-905 (Archibald 1990), men fenomenet finns även i andra engelska fynd. Således började åstäljor i England på 890-talet för att snart upphöra. Långt senare togs åstäljor upp i Skandinavien (Archibald 1990).

Ett mynt kan ha ända upp till 50 eller fler åstäljor. Naturligt nog är det främst västeuropeiska mynt som drabbats, men även många icke-monetära silverföremål såsom armringar och barrer. Ryszard Kiersnowski och Michael Dolley noterade täljor redan på 1950-talet.

Fig. 3. Tyskland. Augsburg. Biskop Eberhard 1029-1047. Ingår i skatt från Tiricker. När sn, Gotland 1940. Bl.a. ser man täljor som placerats i en rad på den ås som bildats när myntet böjts. Därefter har myntet böjts tillbaka så att det blivit plant. Myntet har också en stor kantskada. Gotlands Fornsal, Visby. Skala 2:1.

Sedan dess har bl.a. Michael Metcalf, Brita Malmer, Marion Archibald och Ivar Leimus lämnat bidrag (översikt i Hatz 1974 och Malmer 1985). Redovisningen av antalet åstäljor ändrades 1982 (fr.o.m. CNS 1.4). Även islamiska mynt från början av 900-talet kan vara täljda, om de ingått i ett sent, med västerländska mynt blandat fynd. Företeelsen i fråga florerade i "the zone of bending and pecking" (Malmer), öster och norr om floden Elbe. Brita Malmer har diskuterat fenomenet täljor/pecks (och böjning) mera ingående i en artikel i NNUM (Malmer 2000). I de tidigare CNS-volymerna ingick en annan sorts åverkan under benämningen pecks (*runda pecks*), utan skarp kant (slag med knivhandtag?; CNS 1.4, 302:8). Denna typ av cirkulationsspår, som

främst finns på islamiska 700-talsmynt, har senare utgått ur CNS.

Fragment

Den viktigaste individuella uppgiften rörande ett mynt - näst efter vikten - är om myntet är helt eller delat (fragmenterat). I de första fyra CNS-volymerna angavs graden av fragmentering i sju steg. I de följande fyra utökades dessa till åtta steg, I-VIII. När ett mynt lidit vikt förlust, men inte i så hög grad att det kunde karakteriseras som ett fragment, angavs detta med *e* (som i eng. edge damage; den egentliga engelska termen är *chipped*). Förekomsten av delade mynt och storleken därav är geografiskt och kronologiskt betingad, något som redan uppmärksamrats i litteraturen. Fragmentering är vanligare på svenska fastlandet än på Gotland. Små fragment är vanligare i senare fynd än i tidiga. Hur skall de stora bitsilverfynden med tusentals små myntfragment i Polen, Tyskland och Danmark tolkas? Polska forskare och många andra anser att förekomst av små myntfragment och bitsilver pekar på en utvecklad ekonomi; ju mindre bitar, ju livligare marknadsekonomi. Exempelvis är 35% av de islamiska mynten på Gotland fragmenterade. I det angränsande Östergötland är motsvarande siffra 91% (och med mindre fragmentstorlek), men variationerna är i båda landskapen mycket stora mellan olika fynd. Frågan är stor och komplicerad och skall inte behandlas här i den utsträckning den förtjänar (Malmer 1983). De orientaliska mynten var generellt mer utsatta för åverkan än de västeuropeiska, troligen beroende på att den högre vikten och den större storleken (hela mynt 3-5 g, 25-33 mm) inbjöd till delning, som i princip kunde ske i proberingssyfte eller för justering av vikten. Genom att arbeta med mallar i tjockt papper, gjorda efter fragmentet och det genom fragmentets rundning uppskattade hela myntet, kunde jag, efter vägning av mallarna, uppnå större precision i beräkningen av fragmentstorlek. Ett ojämnt tjockt eller ojämnt rundat

mynt blev visserligen felaktigt beräknat, men det betydde förhoppningsvis inte så mycket när många mynt behandlades. Det verkar som om de i fynden relativt vanliga volgabulgariska imitationerna är oftare och svårare fragmenterade än andra myntgrupper, men mina resultat är preliminära och opublicerade. Dessutom synes fragmenteringen öka med tiden. Enligt min databas, som i *fråga om skandinaviska myntfynd* omfattar 35 000 fyndmynt är 45 % av myntstocken före år 900 fragmenterad, medan motsvarande siffra för senare mynt är 49 %. Här har tillkomsten av 1999 års fynd från Spillings i Othem på Gotland medfört en starkt förändrad bild. Spillings är ett tidigt fynd (tpq 870) och starkt fragmenterat (88 %), men mer än hälften av mynten återstår ännu att undersöka (totalt drygt 14 000 mynt i fyndet). Frågan om fragmenteringen kan utvidgas på många sätt. Hur drabbas de olika dynastiernas mynt? (imitationerna har generellt en fragmenteringsgrad av 40 %). Vidare kan, med utgångspunkt i fynden, frågan studeras efter korologiska och kronologiska linjer.

Det är ovanligt att finna fragment i fynd från Mellanöstern eller Centralasien. Dessutom har den kommersiella marknaden en tendens att eliminera fragmenten. Man låter smälta ned det som ingen vill köpa. Intressant nog är existerande fragment i fynd från det gamla kalifatets områden nästan alltid oregelbundet brutna. I ett tiotal fynd från gränsområdet mellan Turkiet och Syrien kunde det konstateras, att fragment var förhållandevis vanligare, ju äldre mynten var och ju längre sträcka de tillryggalagt före deponeringen. Detta kunde tolkas som att dirhomer under ifrågavarande period - i stort sett 900-talet - knappast transporterades direkt i långväga handel, utan cirkulerade snarare genom många smärre transaktioner över korta distanser, vilket ökade sannolikheten för delning (Ilisch 1990).

Böjda mynt (eng. bending) är inte ett lika stort problem för orientaliska mynt som för västeuropeiska, särskilt tyska. Tidiga orientaliska mynt (600-, 700- och 800-tal) har inte

Fig. 4. Kalifatet. Abbasid, [al Abbasiyya][ca 160-70 e.h.]=776-786 e.Kr. Ingår i skatt från Stora Tollby, Fole sn, Gotland 1988. Detta mynt har utsatts för en mycket kraftig beskärning runt om så att diametern minskat från ca 25 mm till 17 mm. Kungl. Myntkabinettet, Stockholm. Skala 2:1.

mer än undantagsvis blivit utsatta för denna typ av probering.

Runtom beskurna mynt (eng. clipped) är - åtminstone beträffande de islamiska mynten - exempel på sekundär behandling (fig. 4). Däremot anses många bysantinska mynt ha blivit beskurna redan i samband med tillverkningen (Malmer, i *Byzantine Coins*, 12). Mynt som avsiktligt beskurits på en sida, ej runt om, betecknas som *beskuret* (eng. clipped). Beteckningen *e* (edge damage; eng. vanligen chipped) avser mynt som tappat i vikt genom en skada i myntets kant; myntet är inte fullviktigt. Åtskilliga islamiska mynt från 900-talet har beskurits runt om för att passa till en lättare viktstandard och det verkar som att en sådan beskärning sattes i system på 320-talet/930-talet i det volgabulgariska riket. Med hela den islamiska databasen som grund

(47 000 mynt) är andelen runtom beskurna mynt 1,5 %. Andelen kantskadade mynt (e) är lika stor, 1,5 %.

Andra sekundära individuella data rör *sprickor* (eng. cracks), *öglor* (eng. loops) med eller utan *nit* (eng. rivet) samt *graffiti* (Welin 1956, Hammarberg 1985 & 1986). Jag har f.n. ingen statistik att ge över sprickor och graffiti, men mynt med öglor uppgår till 1 % i det islamiska materialet. Alla dessa företeelser finns representerade bland de orientaliska och västerländska mynten. Detta gäller även en avsiktlig *perforering* (eng. pierced). 2 % av de tyska mynten har hål, medan motsvarande siffra för de engelska är 4 % och för de bysantinska hela 28 % (Byzantine Coins, 13). Min islamiska databas visar på 4 % hålslagna mynt från 700- och 800-talet och 8 % från 900-talet.

Den allra naturligaste formen av cirkulationsspår är *slitage*. Naturligtvis finns det fyndmynt som är slitna pga lång och intensiv cirkulation, inte minst mynt som tjänat som smycke. Samtidigt är det uppenbart att många fyndmynt - rentav de flesta - saknar varje tecken till slitage (ett undantag är abbasidiska 800-talsmynt, som är "slitna" eller blanka till oläslighet, men "slitaget" beror på att mynten har "präglats" med slitna stampar). Det har aldrig tagits fram något sätt att mäta eller notera slitage på mynt.

Litteraturlista

Archibald 1990. Marion M. Archibald, Pecking and bending: the evidence of British finds. K. Jonsson & B. Malmer (eds.), *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-age coinage 1-4 June 1989*, *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series*, 6. Stockholm, 11-24.

Bykov 1971. Aleksei A. Bykov, "O khazarskom chekane VIII-IX vv" (On Khazar coinage of the 8th-9th centuries). *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, 12, Leningrad, 26-36, 193-194.

Bykov 1974. A.A. Bykov, "Iz istorii denezhnogo obrashchenia Khazarii v VIII i IX vv" (La circulation monétaire des Khazars aux VIII et IX siècles). *Vostochnye istochniki po istorii narodov Iugo-Vostochnoi Tsentral'noi Evropy*, 3, 26-71.

Byzantine Coins. Inger Hammarberg, Brita Malmer & Torun Zachrisson, *Byzantine coins found in Sweden, Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series*, 2, Stockholm 1989.

CNS. Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden, red. B. Malmer, Stockholm 1975-.

Hammarberg 1985. Inger Hammarberg & Gert Rispling, *Graffiter på vikingatida mynt. Hikuin 11* [Festskrift till Brita Malmer], Højbjerg, 63-78, 329.

Hammarberg 1986. I. Hammarberg & G. Rispling, *Graffiter: Runor och tecken på kufiska mynt funna i Sverige. Numismatisk Rapport*, 1986:8, Köpenhamn, 96-101.

Hatz 1974. Gert Hatz, *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in den späten Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*, Stockholm.

Hedin 1990. Susanne Hedin, *Nicks och andra proberingsmärken på arabiska mynt* (8 sidor). B-uppsats i arkeologi vid Stockholms universitet, vårterminen 1990.

Ilisch 1990. Lutz Ilisch, Whole and fragmented dirhams in Near Eastern hoards. *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna symposium on Viking-age coinage 1-4 June 1989*, red. K. Jonsson och B. Malmer, *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova series*, 6, Stockholm, 121-131.

Jonsson 1992. Kenneth Jonsson, *A Gotlandic hoard from the early Viking age*. Festskrift till Birgit Arrhenius. *Pact*, 38, IV.7 (1992, tr. 1993), 451-458.

Kilger 2003. Christoph Kilger, Vad säger egentligen pecks och böjningar? *Nordisk Nu-*

mismatisk Unions Medlemsblad, 2003:1-2, 3-12.

Malmer 1983. Brita Malmer, *Om myntfynd, myntcirkulation och bebyggelse under vikingatiden. Hus, gård och bebyggelse. Föredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982*, red. G. Ólafsson, Reykjavík 1983, 109-114.

Malmer 1985. B. Malmer, *Some thoughts on the secondary treatment of Viking-age coins found on Gotland and in Poland. Nummus et Historia*. [Festskrift till Ryszard Kiersnowski], Warszawa, 49-56.

Malmer 2000. B. Malmer, "Om registrering av cirkulationsspår på mynt från vikingatiden". *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2000:2, 23-27.

Malmer 2003. B. Malmer, CNS-projektets principer. Kommentar till Christoph Kilgers artikel om pecks och böjningar. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2003:1-2, 12-13.

Metcalf 1997. D. Michael Metcalf, Viking-age numismatics 3. What happened to Islamic dirhams after their arrival in the Northern Lands? *Numismatic Chronicle*, 157, London 1997, 295-335.

Rispling, se Hammarberg 1985 och 1986.

Rispling 1998. Gert Rispling, Två typer av cirkulationsspår på vikingatidsmynt, J.Chr. Moesgaard & P. Nielsen (red.), *Ord med mening*. Festskrift til Jørgen Steen Jensen. København, 82-85.

Tbg - C.J. Tornberg, *Numi Cufici Regii Numophylacii Holmiensis quos omnes in terra Sueciae repertos*. Uppsala, 1848.

Welin 1956. Ulla S. Linder Welin, Graffiti on Oriental coins in Swedish Viking age hoards. *Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund Årsberättelse*, 1955-1956, 3, 149-171.

Welin 1968. U.S. Linder Welin, Proberärr. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 13, Malmö, sp. 467-470.

Skandinaviske imitasjoner av angelsaksiske penninger fra Lodejnoje Pole I-funnet innkjøpt til Myntkabinettet i Oslo 1891

Svein H. Gullbekk

På auksjon hos firmaet Adolph Hess i Frankfurt den 19. oktober 1891 (fig. 1), ble det frembudt en omfattende samling middelaldermynter som sett under ett har likeartet sammensetning som skattefunn fra Nord-Europa. Adolph Hess skriver også i innledningen til auksjonskatalogen at myntene stammer fra et funn gjort på russisk område: «Die höchst interessante Sammlung mittelalterlicher Münzen, welche uns in dem nachstehenden Verzeichniss zu catalogisiren vergönnt war, entstammt, so weit die Denare und Obole des 10. bis 12. Jahrhunderts in Frage kommen, mit geringen Ausnahmen einem in Russland gehobenen Funde, über welchen nähere Nachrichten jedoch nicht vorliegen.»¹ Siden har dr. Bernt Kluge fastslått at funnet antagelig skriver seg fra Lodejnoje Pole, Olonetz i Russland.² Funnet, fra 1878, er nedlagt etter 1105 og funnplassen ligger ved elven Svir mellom sjøene Ladoga og Onega i nordvestre Russland. En summarisk oversikt over myntene ut fra auksjonskatalogen viser en funnsammensetning som meget vel kan ha forekommet i et funn nedlagt i de østlige deler av Nord-Europa:

Tyskland	2,684 eks.
Bøhmen	21 eks.
England	517 eks.
Irland	2 eks.
Danmark	26 eks.
Sverige	1 eks.
Norge	1 eks.
Skandinaviske imitasjoner	64 eks.
Sum	3,316 eks.

Siste del av auksjonen inneholdt en seksjon betegnet «Varia» (lot 1170-1329) med middelaldermynt fra ulike deler av Europa. En rekke mynt fra det 14. og 15. århundre, og endog to eksemplarer fra det 18. århundre, indikerer at dette materialet ikke har noe med funnet som nevnes i forordet til katalogen. Summa summarum inneholdt funnseksjonen 3,316 mynt fordelt på 1,169 nummer deriblant mange større lotter. Selv sammenlignet med de rike funnene som er registrert i Nord-Europa under vikingtiden representerer dette et betydelig funn. Innledningsvis gjør herr Hess oppmerksom på nettopp dette forholdet: „Seit dem grossen Funde von Vossberg (...) ist kein Fund von gleicher Bedeutung für die Münzkunde der fränkischen und sächsischen Kaiserzeit zu Tage gefördert worden”³

At auksjonen vakte oppmerksomhet langt utenfor tyske grenser vitner Universitetets Myntkabinetts (UMK) tilvekstkatalog (1868-1906) der det opplyses at 65 nordiske middelaldermynter i sølv ble innlemmet i samlingen den 30. oktober 1891 etter „Kjøb paa Auktion i Frankfurt” (fig. 2-3). I Myntkabinetts Journal (1869-1898) omtales kjøpet ved flere anledninger: Sak 96, datert 9. oktober 1891: „Til Ad. Hess, Frankfurt a.M. Kommission om for MK paa Myntauktionen i Frankfurt d. 19. Oktbr at kjøbe (...) Katalog. nor.: 1104 - 1106 - 1109 - 1111 - 1119 - Med 1120 - 1124 - 1129 samt 1131 ff. indtil 1149.” Resultatet blir dessverre bare summarisk meddelt i Journalen som Sak 98, også datert den 30. oktober 1891: „Fra Ad. Hess, Frankfurt. Meddeler resultatet af den J.N. 96/91 givne Kommission og sender Regning paa det indkjøbte, stor ialt 207,05.”⁴ Ut fra listen over oppnådde priser utgjorde tilslaget på lottene Myntkabinetttet ønsket å erverve totalt Mark 866,-.

Det var ikke bare UMK i Oslo, men også en rekke interessenter med blick for numismatiske godbiter som viste sin besøkelsestid i Frankfurt denne dagen. To danske Magnus den gode penninger ble solgt for Mark 295,-,

henholdsvis Mark 125,- og Mark 170,-. Også andre objekter fra den skandinaviske seksjonen oppnådde priser mangedoblet av hva vanlige typer innbrakte: en Hardeknut-penning fra Lund Mark 145,- og en Anund Jacob-penning fra Sigtuna Mark 115,-. Det høye prisnivået på enkelte objekter gjorde at diskrepansen mellom Myntkabinetts bud og tilslag ble stort. Det var først og fremst innenfor gruppen «Nordische Nachmünzen», eller skandinaviske imitasjoner av angelsaksiske penninger, at Myntkabinetttet ervervet betydelig tilvekst til samlingen.

Myntkabinetttet, under ledelse av L.B. Stenersen, sendte kommisjonsbud på samtlige 19 utrop av «Nordische Nachmünzen» i Hess katalog. Resultatet ble 18 tilslag og tilsammen 63 mynter. Ut fra opplysninger som foreligger var det bare lot 1134 som unnslett Myntkabinetts kommisjonsbud. Fem andre eksemplarer med proveniens fra Lodejnoj Pole befinner seg idag i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i København.⁵ Dermed var samtlige skandinaviske imitasjoner i skatten fra Lodejnoj Pole tilbakeført til Skandinavia. Forøvrig ervervet Myntkabinetttet en irsk penning fra Sigtrygg III (989-1029) preget i Dublin og en dansk Sven Estridsen-penning (1047-1074). Den norske triquetra-penningen fra Harald Hardråde (lot 1129) unnslett Myntkabinetts samling for den uvurderlige sum av Mark 5,- ifølge listen over oppnådde priser.

Til sammen er det funnet flere enn 120 skandinaviske imitasjoner av angelsaksisk mynt i norske funn. De 63 eksemplarene som ble ervervet ved omtalte auksjon i 1891 representerer derfor et betydelig tilfang til et materiale som tidligere ofte ble avfeid som barbariske pregninger, men som i senere tid har blitt rettet søkelys mot av numismatikere fra flere land. Etter hvert som omfangsrike stempelkjeder har blitt kartlagt, både innenfor de imitative pregningene og koblinger mellom offisielle angelsaksiske og skandinaviske imitative utmyntninger, er det klart at disse myntseriene

Adolph Hess, Westendstrasse 7, Frankfurt a. M.

Mittelalter-Münzen
namentlich
deutsche, englische und nordische
des
10.—12. Jahrhunderts.

Mit 1 Lichtdruck-Tafel und Abbildungen im Text.

Die öffentliche Versteigerung findet statt:
Montag, den 19. October 1891 und folgende Tage
im Lokale und unter Leitung des Experten
Adolph Hess, Westendstrasse 7, Frankfurt a. M.

Besichtigungstag: Sonntag, 18. October 1891, 9—12 Uhr.

Frankfurt am Main.
Adolph Hess, Westendstrasse 7.
1891.

Fig. 1. Danmark. Sven Tveskjegg 984-1016. Lund ca 995. Malmer (1997) 9.35.1063.1. 1.33 g. Dette er det eneste kjente eksemplaret av dette stempelparet, og stilen taler for at den er preget i Lund. Foto Kenneth Jonsson

representerer en svært viktig kilde til viten om monetære forhold i sen vikingtid.⁶ Den eneste stående innsatsen Brita Malmer har utført ved å samle og publisere dette materialet har ikke bare kartlagt og ordnet det som finnes, men også åpnet opp for videre forskning omkring disse seriene i numismatisk og mynthistorisk perspektiv.⁷

Myntkabinettets tilvekst økte betydelig i tiårene Laurentius B. Stenersen var bestyrer, fra 1877 til 1918. Da han tiltrådte talte samlingen vel 43,000 gjenstander. Ved hans avgang var den økt til nærmere 70,000. Dette var en tid da mange store funn ble innlemmet i samlingen: Foldøy i Jelsa i Rogaland med 776 mynter (t.p.q. 1051), Greslifunnet fra Tydalen i Sør-Trøndelag med 2,253 (t.p.q. 1080) og Kalfarlifunnet i Bergen med ca. 1,800 penninger (t.p.q. 1285). Særlig ble myntene fra det store Gresli-funnet utnyttet som bytte- og salgsobjekter. Da funnet ble publisert av Stenersen i 1881 ble dubletter fra funnet annonsert i en salgsliste vedlagt funn-publikasjonen.

I 1920- og 1930-årene førte gaver fra Myntkabinettets største donator gjennom tidene, konsul Olaf Bronn (1874-1937), til at samlingen fortsatte å øke betydelig. Konsul Bronns donasjoner utgjør en viktig del av Myntkabinettets rike samling ordener. Hans donasjoner begrenset seg ikke bare til direkte gjenstander, han stilte også midler til disposisjon for innkjøp av museums gjenstander, inventar og rekvisita. Det var Bronn som bekostet port-

retter av samtlige bestyrere av Myntkabinettet opp gjennom tidene, elve malerier utført av kunstneren Eivind Engebretsen.⁸

Om vi returnerer til de skandinaviske imitasjonene i Myntkabinettets samling utgjør de nærmere 200 mynter, hvor av flere enn 120 stammer fra 19 forskjellige funn.⁹ Så samlingen av 63 skandinaviske imitasjoner fra Lodejnoje Pole som ble kjøpt på auksjon hos firmaet Adolph Hess i Frankfurt 18. oktober 1891 utgjør altså nærmere tredjedelen av Myntkabinettets beholdning av disse bemerkelsesverdige myntene som ble preget i vikingenes verden omkring år 1000.

Det er en annen ting som forekommer bemerkelsesverdig ved omstendighetene omkring myntene fra Lodejnoje Pole; ifølge tradisjonell datering skal dette funnet være lagt ned ca 1105. Det betyr at det har gått fra ca 80 til 110 år fra det skandinaviske imitasjonene ble preget ca 995-1020 til de ble samlet og lagt ned på russisk område. Ved nærmere etter-syn fremstår mange av de skandinaviske imitasjonene fra dette funnet med svært få spor av slitasje og bruk sammenlignet med andre mynter som har vært tilsvarende lenge i sirkulasjon på 1000-tallet. I tilsvarende funn fra Norden og Russland er det ofte slik at de yngste myntene i funnet er forsynt med færrest probermerker. Det samme kan i store trekk sies å gjelde bøyning og annen sekundær behandling. Når det er sagt, kan dette ikke betraktes som en allmenngyldig regel. Det finnes unntak, og i det rike funnmaterialet fra 1000-tallet er unntakene mange. Men gjennom mine studier av sekundær behandling av mynter fra sen vikingtid i Norge, Sverige og Danmark, blir den generelle tendensen i materialet bekreftet; de yngste myntene i funnet er utsatt for minst sekundær behandling i form av probermerking og bøyning.

Det er overraskende mange av de skandinaviske imitasjonene fra Lodejnoje Pole som er forsynt med færre enn et par-tre proberhakk. Mange av eksemplarene er slitt i så liten grad at de vanskelig kan ha blitt brukt i særlig grad.

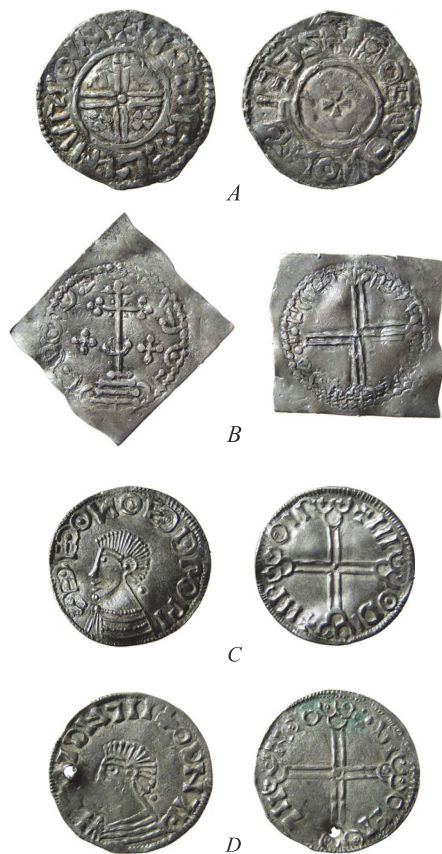

Fig. 2. Sverige. Olof Skötkonung 994-1022. Sigtuna. Foto Kenneth Jonsson.

A. Ca 997. Malmer (1989) 4.78.85.4. 2,72 g. Tolkningen av *adversens* omskrift *SCEUT* (retrograd) er meget debateret.

B. Ca 1005. Imitasjon av en bysantinsk type (Basileios II 976-1025). Malmer (1989) 4.404.738.5. 3,05 g. Fire av fem kjente eks. er preget på firkantet blankett.

C. Ca 1010-1015. Malmer (1997) 9.221.1278.11. 1,75 g. Lett bøydd, men ellers uten testmerker.

D. Ca 1017. Malmer (1997) 9.283.1235.5. 1,68 g. Perforert men ellers uten testmerker.

Ifølge listen over oppnådde priser ble lotene med «Nordische Nachmünzen» eller såkalte skandinaviske imitasjoner solgt for henholdsvis: lot 1131 - 7,-; 1132 - 15,-; 1133 - 29,-; 1134 - 35,-; 1135 - 25,-; 1136 - 22,- og lotene 1137/1149 ble sannsynligvis solgt samlet for 63,- (alle priser i Mark).

Det kan være mange årsaker til at en del av myntene som tilskrives funnet fra Lodejnoje Pole er betydelig bedre konserverte og mindre brukt enn det som var vanlig ut fra generelle betraktninger om sekundær behandling og slitasje. Om vi skal trekke frem ett eksempel må det bli en imitasjon av typen Long-Cross (Malmer 1997, 176, nr. 320.9114) som er så godt bevart at den må karakteriseres som pregefrisk. Det er vanskelig å tenke seg hvordan denne mynten kan ha sirkulert i en hundre års tid blant skandinaver, russere og andre med preferanser for bøyning og testing av mynt. Om vi skal peke på tre mulige årsaksforklaringer; 1) Myntene kan av ukjente årsaker ha vært lite brukt i de hundre årene fra de ble preget til de ble lagt ned som en del av en større myntskatt i eller omkring Lodejnoje Pole, 2) Myntene kan stamme fra en separat porsjon funnet i eller ved det større funnet, eller 3) Myntene stammer ikke fra Lodejnoje Pole funnet, men et eller flere andre funn som ble lagt ut for salg hos auksjonsfirmaet Hess i 1891. Ut fra det vi vet ble funnet gjort i 1878. Det gikk altså 12-13 år før det ble levert til Hess i Frankfurt i Tyskland. Hva som skjedde med myntene i mellomtiden er uklart. Når mynt av så forskjellig konserveringsgrad og utsatt for sekundær behandling i så ulik grad i et funn med så lang aldersstruktur, skal man ikke se bort fra at det kan ha kommet til elementer fra andre kilder. Det er dermed ikke sagt at disse myntene ikke stammer fra Lodejnoje Pole, bare at det er en mulighet man skal ta med i vurderingen av funnet som helhet.

Med referense til Brita Malmers katalog over The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020, oversikt over myntene fra Lodejnoje

Pole, 351-352, gjelder dette særlig myntene med referanser (sidetallene i parentes refererer til katalogen):

110.1966, 4 (s. 109)	288.1399, 2 (s. 168)
221.1278, 10 (s. 146)	301.1447, 4 (s. 172)
221.1344, 1 (s. 146)	320.9114, 4 (s. 176)
258.1972, 2 (s. 159)	362.1970, 2 (s. 187)
258.1972, 4 (s. 159)	410.1279, 7 (s. 187)
258.9148, 3 (s. 159)	410.1279, 8 (s. 200)
258.9148, 4 (s. 159)	438.1419, 2 (s. 206)
281.1286, 15 (s. 165)	438.1419, 3 (s. 206)
281.1286, 14 (s. 165)	659.1800, 2 (s. 255)
281.1286, 12 (s. 165)	944.9173, 1 (s. 222)
283.1236, 5 (s. 167)	

Noter

1. Datert Frankfurt a.M. August 1891.
2. Bernd Kluge, Das angelsächsische Element in den slawischen Münzfunden des 10. bis 12. Jahrhunderts. Aspekter einer Analyse, *The sixth Oxford symposium on coinage and monetary history*. BAR 122, 1981, 257-327.
3. *Zeitschrift für Numismatik* 11, 1884, 264-330.
4. Ifølge Myntkabinettets Journal, Sak 100, datert den 31/10-1891.
5. Brita Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI, in *Suecia repertis*. Nova series 9, Stockholm 1997.
6. Mark Blackburn, An Imitative Workshop Active during Æthelræd II's Long Cross Issue, *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*, red. C.J. Becker, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filosofiske Skrifter 9:4. København 1981, 29-88; R.H.M. Dolley og V.J. Butler, Some "northern" variants, etc., of the Crux issue of Æthelræd II. *British Numismatic Journal* XXX, 217-220.
7. Brita Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI, in *Suecia repertis*. Nova series 4, Stockholm 1989 og Brita Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI, in *Suecia repertis*. Nova series 9, Stockholm 1997, 351-352.
8. Kolbjørn Skaare, *Norges mynthistorie*, bind I, Oslo 1995, 300.
9. Kolbjørn Skaare, *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*, Oslo 1976, 18-19.

Aktuellt

Mynt

Efter ca 675 opphørde guldmyntningen under lång tid nästan helt norr om Medelhavet. Från England var länge sju ex. (alla av olika typer) kända. Valören brukar betecknas som mancus motsvarande 30 pennies. Fyra var präglade med speciella stampar från kung Offa 757-796 i Mercia till ärkebiskop Wigmund (837-854) i York. Tre, från Edward den äldre (899-924) till Edward Bekännaren (1042-1066), var präglade med samma stampar som man använde till silvermynten. Ett åttonde guldmynt, från kung Coenwulf (796-821) i Meria, hittades 2001 i Bedfordshire. Frånsidesinskriften DE VICO LVNDONIAE (från Londons wic) anger att det är präglat i den handelsplats (wic) väster om den romerska stadsmuren dit London flyttat efter Romarrikets fall.

Myntet såldes nyligen på en Spinkauktion i London för £230.000 (ca 3,1 miljoner kronor) och köptes av en amerikansk samlare.

Mercia. Coenwulf (796-821), Vikt 4,33 g. Foto: Spink & Son Ltd.

Fynd

Kroks, Tofta sn, Gotland 2003

Som omnämndes i Myntstudier 2004:2 hittades på juldagen 2003 en ny vikingatida skatt i Kroks på Gotland. Då angavs en del uppgifter med hjälp av bilder av mynt från en mindre del av skatten. De tolkningar som gjordes gäller fortfarande, men antalet mynt och dateringen kan nu anges efter en snabb genomgång av hela skatten. Uppgifterna är preliminära i avvaktan på en mer detaljerad genomgång efter konservering.

Sammanlagt finns drygt 360 mynt varav

England. Edward Bekännaren 1042-1066. Pointed Helmet typ ca 1053-1059. Worcester. 0,70 g. Klippt på myntverket för att användas som ½ penny. Detta är det yngsta myntet i skatten.

drygt hälften är fragment vilket är en exceptionellt hög andel. Exakt antal kan fastställas först när man vet om flera fragment kan höra till samma mynt. De fördelar sig på följande länder.

Tyskland	ca 325
Italien	1
England	19
Skandivien	3
Danmark	16

Det yngsta myntet är engelskt, präglad för Edward Bekännaren 1042-1066, Pointed Helmet typ ca 1053-1059. Det betyder att skatten kan ha hamnat i jorden tidigast 1053. De yngsta tyska mynten är också präglade i början av 1050-talet. Skatten har en mycket aktiv sammansättning, d.v.s. att de flesta mynten bara är ett par decennier gamla. I fynden från denna tid är det annars vanligt att många mynt är präglade före år 1000. Av de importerade mynten ökade andelen tyska med början på 1030-talet. Därför utgör de hela 90% i Krokskatten.

Den kronologiska sammansättningen visas väl genom en sammanställning av de engelska mynten och danska mynten. Man bör då tänka på att importen av engelska mynt sjönk kraftigt efter ca 1035.

England

Æthelred II

Long Cross	ca 997-1003	1
Last Small Cross	ca 1009-1017	2

Danmark. Magnus 1042-1047. Viborg. Hbg 35. 0,82 g. En majoritet av de danska mynten är präglade i Lund, men mynt från Roskilde, Örbäck och Hedeby finns också representerade.

Cnut

Quatrefoil	ca 1017-1023	2
Pointed Helmet	ca 1023-1029	6
Short Cross	ca 1029-1035	1

Harold I

Jewel Cross	ca 1035-1037	1
Fleur-de-Lis	ca 1037-1040	4

Edward Bekännaren

Trefoil-Quadrilateral	ca 1046-1048	1
Pointed Helmet	ca 1053-1059	1

Danmark

Knut 1018-1035

Viborg	Hbg 52	1
--------	--------	---

Hardeknut 1035-1042

Lund	Hbg 5	1
Örbäck	Hbg 42	1

Magnus 1042-1047

Lund	Hbg 1	1
Roskilde	Hbg 20	1
Viborg	Hbg 35	1
Hedeby	Hbg 36	2

Sven Estridsen 1047-1074

Lund	Hbg 6	5
	Hbg 8	1
	Hbg 10	1
Viborg	Hbg 57 var.	1

De tre skandinaviska mynten är efterpräglingslingar av engelska typer (2 ex. - Cnut, Quatrefoil/Long Cross hybrid, Pointed Helmet) resp.

en bysantinsk typ från Basileios II. Den senare är präglad på 1020-talet då den dyker upp i fynden.

Litteratur

Hbg – P. Hauberg, *Myntförhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Köpenhamn 1900.

Litteratur

Sven Aagaard, *Frederik III Kronemønt København 1651-1670*. Albertslund 2004.

Boken behandlar en mycket typ/variantrik period i Danmarks mynthistoria. Med utgångspunkt från en undersökning av ca 5.000 mynt har förf. med hjälp av en mikroskop-teckningsmetod ritat av alla förekommande stampar. En katalog delar upp myntningen (dubbelkrone - 8 skilling) på 162 varianter med uppgift om antal ex. i offentiga resp. privata samlingar. En annan katalog redovisar inskriftsvarianterna. Vidare redovisas bl.a. stampkopplingschema, utmyntningens storlek, samt teckningar av stamparna.

Michael Alram och Rika Gyselen, *Sylloge Nummorum Sasanidarum*. Paris, Berlin, Wien. 1. Ardashir I - Shapur I. Wien 2003. Detta är den första volymen i en ny Syllogeserie över sasanidiska mynt 224-651 e.Kr., präglade i motsvarande nuvarande Iran. Samlingarna i Paris (ca 7.000 ex), Berlin (ca 2.500 ex.) och Wien (ca 1.400 ex.) publiceras tillsammans i sex volymer. Den sista volymen kommer också att behandla de arab-sasanidiska mynten. Typer som saknas i dessa tre samlingar redovisas också med utgångspunkt från ett fotoarkiv i Institut für Numismatik und Geldgeschichte vid universitetet i Wien. Det gör att Syllogen kommer att bli det nya standard- och referensverket för sasanidiska mynt. Den politiska historien redovisas och mynthistorien diskuteras ingående.

Svein H. Gullbekk och Nicholas J. Mayhew, *Sølvskatten fra Brussel det största funnet av middelaldermynter i Europa*. Oslo 2004. Den-

na rikt illustrerade skrift berättar historien om när en skatt med ca 150.000 mynt hittades i Bryssel 1908. Den hade deponerats ca 1265 och drygt hälften av mynten, 80.927 ex., var engelska Long Cross pennies som såldes på auktion som en enda post. En del av dessa har under 2004 varit utställda i Oxford och Oslo. Michael Kunzel, *Die Münzen der Hansestadt Rostock 1494-1864. Münzgeschichte und Geprägekatalog*. Berliner Numismatischer Forschungen, Neue Folge, Band 8. Kunzel har tidigare behandlat den nyare tidens myntning i Mecklenburg med verk om hertigarnas myntning (1994) och staden Wismar (1998). Med det nu föreliggande arbetet avslutas serien var efter endast medeltiden återstår. Katalogen omfattar 347 poster med en mycket noggrann redovisning ända ned till stampkopplingsnivå. Mynt från Rostock förekommer under 1500- och 1600-talen i ett antal skatt- och lösfynd från Sverige varav ett dussintal redovisas i fyndkatalogen.

Kristina Kvastad, *Dolt i kabinett. Lovisa Ulrikas mynt- och medaljskåp från Drottningholm*. Stockholm 2004. Lovisa Ulrika lät 1748-1756 tillverka åtta myntskåp för sin myntsamling på Drottningholm. Förutom en beskrivning av myntskåpen sätts de in i ett större kulturhistoriskt sammanhang och deras vidare öden skildras ingående. Det gör boken till en mycket intressant och spännande läsning. Sex av myntskåpen ingår idag i Kungl. Myntkabinettets utställning.

Kenneth Jonsson

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.